

Bruno Latour: **Pandoras Hope – Essays on the Reality of Science Studies**. Harvard University Press, 1999, 323 sider.

Anmeldt af *Claus Elmholt*, Cand. Psych., ph.d. stipendiat, Psykologisk Institut, Aarhus Universitet

*"I should warn the reader that this is not a book about new facts"*. Sådan siger Latour i bogens forord og fortsætter: *"I simply try to present, in the space left empty by the dichotomy between subject and object, a conceptual scenography for the pair human and nonhuman"* (p. viii). Latour's projekt er at åbne for Pandora's æske af videnskabelig vidensproduktion og vise os, at der er håb på bunden. Æsken åbnes ved, ud fra hvad han kalder en radikal realisme, at skabe et begrebsapparat, der forbigår en subjekt-objekt dikotomi. På den måde forsøger Latour at trænge dybere ind i videnskabelig vidensproduktion og give os et mere realistisk billede af videnskabelige fakta.

### *Subjekt - objekt*

I kapitel 1 viser Latour behændigt og med stor indsigt, at videnskabsteorien ikke er kommet nogle vegne siden Descartes, men stadig slås ubehjælpeligt på forskellige sider af kløften mellem subjekt og objekt. Latour's gennemgang tager afsæt i et bekymret spørgsmål, han en gang blev stillet af en ven – en psykolog, som spurgte: *Do you believe in reality?* Latour argumenterer, at dette spørgsmål præcist afspejler den videnskabskrig, der udkæmpes på tværs af kløften mellem subjekt og objekt. Latour gennemgår krigens historie siden Descartes og forsøger at vise os, at den udkæmpes på falske præmisser. Han tager udgangspunkt i en formulering af to slags frygt bag vennens spørgsmål. Den første er frygten for *a-mind-in-a-vat* (*psyken-i-et-kar*), der mister forbindelsen til den ydre verden. Den anden er frygten for følgende truisme: Hvis ikke rationalitet regerer, så vil rå kraft tage over.

Descartes "mind" kiggede på verden indefra og ud via et flygtigt blik og stod derfor i konstant frygt for at miste virkeligheden – den eneste sikre forbindelse mellem Descartes *mind-in-a-vat* og virkeligheden var via gud. Empiristernes *tabula rasa* mind erstattede gud med associerende stimuli, men der var stadig tale om *a-mind-in-a-vat* skarpt adskilt fra den ydre verden. Også Kant's rationalistiske og ekstravagant konstruktivistiske universelle *a priori* mind er skarpt adskilt fra den ydre verden. Latour hævder, at vi ingen vegne er kommet siden disse gamle filosofiske positioner. Moderne videnskabsteoretiske perspektiver som socialkonstruktionisme, dekonstruktionisme, fænomenologi, positivisme og naturalisme kæmper fortsat på forskellige sider af kløften mellem subjekt og objekt, hvilket efterlader *a-mind-in-a-vat* adskilt fra verden. Moderne traditioner som positivisme og empirisme har skabt en politik, der legitimerer sig selv ved at referere til natur, imens postmoderne traditioner som socialkonstruktionisme og dekonstruktionisme legitimerer sig selv ved at referere til kultur. De sidste skyder enhver form for *a priori* i sæk - vi vil aldrig få adgang til verden, vi er fanget i sproget, der ikke bærer nogen forbindelse til verden udenfor. Det individuelle *mind-in-a-vat* er blevet erstattet af et kollektivt *mind-in-a-vat*, men subjekt-objekt dikotomien er så afgrunds-

dyb, som den altid har været. Også fænomenologiens forsøg på at skabe sammenhæng mellem subjekt og objekt ved udelukkende at beskæftige sig med personers livsverden, kritiseres af Latour: *“Phenomenology leaves us with the most dramatic split in the whole sad story: a world of science left entirely to itself, entirely cold, absolutely inhuman; and a rich lived world of intentional stances entirely limited to humans, absolutely diverced from what things are in and for themselves”* (p. 9). Heller ikke den modsatte position at studere mennesker udelukkende som naturlige fænomener, mener Latour, fører nogle vegne: *“...The opposite move, studying humans as “natural phenomena,” would be even worse: it would abandon the rich and controversial human history of science”* (p. 10).

I kapitel 7 og 8 uddyber Latour den anden frygt bag vennens spørgsmål; *“do you believe in reality”*. Det er frykten for pøbelvældet, hvis historie Latour fører tilbage til agoraen (markedspladsen) i det gamle Grækenland og analyserer som en disput mellem rå kraft personificeret ved Callicles og rationalitet personificeret ved Sokrates. Callicles, der står som forløber for et social darwinistisk perspektiv, argumenterer, at den overlegne person skal dominere den underlegne person og have mere end ham – *“might makes right”*. Når Callicles taler om rå kraft, så mener han en medfødt moralkraft, der kan udligne *“the force of ten thousand fouts”* – pøbelvældet. Sokrates argumenterer for en anden slags kraft, nemlig begrundelsens kraft – det bedste argument vil vinde. Sokrates og Callicles står således på hver deres side af rationalitet og rå kraft, men de har et fælles mål – at finde et effektivt forsvar mod frykten for pøbelvældet. Det var den fælles frygt for pøbelvældet, der drev diskussionen mellem Sokrates og Callicles, og det var også frykten for pøbelvældet, der førte til den mærkelige ide om en ydre verden, som vi stadig slås med, argumenterer Latour: *“It is because we want to fend off the irascible mob that we need a world that is totally outside – while remaining accessible – and it is in order to reach this impossible goal that we came up with the extraordinary invention of a mind-in-a-vat disconnected from everything else, striving for absolute truth, and, alas, failing to get it”* (p. 13). Latour opfatter ideen om en ydre verden som en ”pagt” indgået mellem epistemologi, moralisme, politik og psykologi i et forsøg på at undgå pøbelvældet. Formålet med bogen er at vise vej i retning af en mere realistisk realisme, der igennem studier af videnskabelig vidensproduktion sætter sig ud over denne pagt. *“Neither of these two monstrous forms of inhumanity – the mob “down there”, the objective world “out there” – interests us very much. And thus we have no need for a mind- or brain-in-a-vat, that crippled despot constantly fearful of losing either “access” to the world or its “superior force” against the people”* (s. 15).

### *Casestudier af videnskabelig vidensproduktion*

I kapitel 3 - 5 belyser Latour sine standpunkter ud fra mikrosociologiske casestudier af videnskabelig vidensproduktion. Latour viser os bl.a., hvordan biologer, der analyserer jordprøver på et feltarbejde i Amazon junglen, og videnskabsfolk i Pasteurs laboratorium, der analyserer mælkesyres gæringsprocesser, ad snørklede veje transformerer begivenheder i den materielle verden til videnskabelig viden. Jeg vil ikke gå ind i en nærmere beskrivelse af casestudierne i denne sammenhæng, hvilket på ingen måde er ment som en opfordring til kommende læsere. Casestudierne formidles i en medrivende narrativ form og underbygges på glimrende vis i de teoretiske analyser. Jeg vil i stedet fokusere på det omfattende begrebsapparat, Latour har

udviklet i forbindelse med sine Science and Technology Studies, og beskrive nogle af de centrale begreber, der uddybes i kapitlerne 6 og 9.

### *Hybriden af citizen-gun og gun-citizen*

Latour tager empirisk såvel som teoretisk afsæt i kollektivet, et begreb hvormed intentionen er at overskride kløften mellem samfund og natur og sætte fokus på den politiske proces, hvorigennem kosmos skabes. Kollektiver består af associationer af mennesker og ikke-mennesker, der er flettet ind i hinanden, og tilsammen skaber handlinger. Mennesker og ikke-mennesker (sociale artefakter og fysisk natur) betragtes således ikke som adskilte fritstående subjekter og objekter, men som (foldet) flettet ind i hinanden. Et af de eksempler Latour trækker frem for at beskrive dette, er den verserende debat mellem våbenentusiaster og modstandere af USA's særdeles liberale våbenlovgivning. Fortalerne i særdeleshed repræsenteret ved NRA (National Rifle Association), argumenterer, at *"guns don't kill people; people kill people"* imens modstanderne argumenterer, at *"guns kill people"* (s. 176). Hvem er den virkelige aktør i et skud-drama spørger Latour retorisk; skydevåbnet eller borgeren? Hans svar er kryptisk – hverken borgeren eller skydevåbnet er den virkelige aktør, og dog er de begge aktanter; det er hybriden af *"citizen-gun and gun-citizen"*, der er den virkelige aktør. *"You are different with a gun in your hand; the gun is different with you holding it. You are another subject because you hold the gun; the gun is another object because it is entered into a relationship with you... the twin mistake of the materialists (modstandere af USA's liberale våbenlov) and the sociologists (NRA) is to start with essences, those of the subjects or those of the objects"* (p. 179-180). Ansvar for handlinger kan ikke tillægges adskilte fritstående subjekter eller objekter, men må forstås som skabt i netværk af aktanter, der omfatter både menneskelige og ikke-menneskelige aktører. Det er uretfærdigt, siger Latour, når avisoverskrifter betyder, at *"man flies"* or *"Woman goes into space"*. *Flying is a property of the whole association of entities that includes airports and planes, launch pads and ticket counters. B-52's don't fly. The U.S. Air Force flies. Action is simply not a property of humans but of an association of actants"*. (p. 182).

Med aktantbegrebet indfører Latour et symmetriprincip mellem menneskelige og ikke-menneskelige aktører - de opfattes som principielt ligeværdige bidragydere (aktanter) til handlinger. Symmetridoktrinen blev oprindeligt indført af Barnes & Bloor (1982), der hævdede, at både videnskabelig succes og fiasko skal forklares ud fra sociale årsager. Latour udvider dette begreb til en generaliseret symmetridoktrin, der siger, at videnskabelig succes og fiasko både har naturlige og sociale forklaringer, og således implicerer symmetri imellem mennesker og ikke-mennesker. Spørgsmålet er, om Latour kommer til at skylle barnet ud med badevandet i sin bestræbelse på at gøre op med antagelsen om fritstående adskilte subjekter og objekter? Det virker for unuanceret blot at hævde principiel symmetri mellem mennesker og ikke-mennesker, og så vidt jeg kan se heller ikke nødvendigt for at fremføre den centrale argumentation; at handlinger skabes i netværk af menneskelige og ikke-menneskelige aktører. Latour har forfulgt spørgsmålet: Hvad er lighederne mellem menneskelige og ikke-menneskelige aktører? Han har fundet, at handlinger skabes i netværk af mennesker og ikke-mennesker. Han har ikke udforsket spørgsmålet: Hvad adskiller menneskelige og ikke-menneskelige aktører? Et

spørgsmål, jeg mener, bør undersøges nærmere i fremtidige mikrosociologiske undersøgelser, inden der hævdes principiel symmetri mellem mennesker og ikke-mennesker.

### *Fabrikation af fakta og fetish = faktish*

I kapitel 9 angriber Latour adskillelsen af begreberne facts og fetish. Han siger, at "*in the canonical division of facts and fetish, each of the two divided functions (knowledge and belief) can be exposed by the question: Is it fabricated or is it real?*" (p. 273). Et spørgsmål der bygger på en opfattelse af fabrikation og autonomi som modsatrettede størrelser, hvor eksistensen af såvel fakta som fetish implicerer autonome entiteter, der ikke er fabrikerede. En sådan vertikal adskillelse af facts og fetish opfatter Latour som en illusion. "*Once the fabrication is seen as cause of autonomy and reality for both facts and fetishes, the vertical division between knowledge and belief will disappear; it is replaced by a new transversal question: What is it to fabricate well so as to make autonomy possible?*" (p. 274). Latour's pointe er, at det er det forkerte spørgsmål at stille om noget er fabrikeret/konstrueret eller virkeligt, vi skal hellere spørge, hvad er konstruktionshistorien, der gør autonomi mulig? Både fakta og fetish har en fabrikationshistorie, som Latour sætter fokus på ved at indføre begrebet *factish*. "*The factish suggests an entirely different move: It is because it is constructed that it is so very real, so autonomous, so independent of our own hands...Until we understand that the terms "construction" and "autonomous reality" are synonyms, we will misconstrue the factish as yet another form of social constructivism rather than seeing it as the modification of the entire theory of what it means to construct*" (p. 275). Det er, så vidt jeg kan se, i kraft af forståelsen af handlinger som skabt i netværk af mennesker og ikke-mennesker, at Latour mener, begrebet om *factish* bryder med en socialkonstruktivisme.

Med dette korte resume af de vigtigste begreber og pointer håber jeg at have givet fremtidige læsere et indblik i, hvad de kan forvente sig af denne bog. Pandora's Hope er den første bog af Bruno Latour jeg har læst, men det er helt sikkert ikke den sidste. Det er en forholdsvis svær tilgængelig bog med en meget kompliceret og omfattende argumentation, som er formuleret i et metaforisk og noget snørklet engelsk – jeg har læst det meste af bogen to gange, men der er stadig passager, jeg ikke er sikker på helt at forstå. Her skal arbejdes lidt for ahaoplevelserne, men det er alle anstrengelserne værd. Det er en af de mest indsigtsfulde og tankeprovokerende bøger, jeg har læst i flere år – den kan varmt anbefales.